

Koncept multikulturalnosti u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Adrijana Višnjić-Jevtić*

adrijana.vjevtic@ufzg.hr

<https://orcid.org/0000-0003-3812-7472>

Ivana Visković**

iviskovic@ffst.hr

<https://orcid.org/0000-0002-4029-044X>

Dejana Bouillet***

dejana.bouillet@ufzg.hr

<https://orcid.org/0000-0002-0486-3378>

<https://doi.org/10.31192/np.19.2.7>

UDK: 316.72/.75:373.2

373.2:316.72/.75

Pregledni članak / Review

Primljeno: 28. prosinca 2020.

Prihvaćeno: 15. veljače 2021.

Kulturalna raznolikost suvremenih društava odražava se na raznolikost identiteta djece rane i predškolske dobi, pa multikulturalnost kurikula i odgojno-obrazovnih procesa postaje važno svojstvo odgojno-obrazovnih ustanova. Cilj ovoga rada je prikazati i obrazložiti sastavnice znanstveno utemeljenog koncepta multikulturalnog odgoja i obrazovanja u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (RPOO), na temelju analize postojećih istraživanja i relevantne literature. Riječ je o polazištu, sadržaju i ishodima RPOO koji obuhvaćaju sve sastavnice kurikula. Prepoznatljive su u primjeni kulturno primjerene pedagogije putem usmjerenosti prema identitetu i postignućima djece, razvoju primjerenih odnosa odgojitelja, djece i roditelja te afirmaciji ravnopravnosti i izvrsnosti sve djece. Podrazumijeva holistički pristup odgoju i obrazovanju koji je usklađen s razvojnim, kulturalnim i ostalim karakteristikama svakog djeteta i smatra se važnim mehanizmom unaprjeđivanja inkluzivnih vrijednosti pojedinaca, zajednica i društva u cjelini.

Ključne riječi: kulturno primjerena pedagogija, multikulturalnost, rani i predškolski odgoj i obrazovanje.

* Doc. dr. sc. Adrijana Višnjić-Jevtić, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb.

** Doc. dr. sc. Ivana Visković, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Poljička cesta 35, HR-21000 Split.

*** Prof. dr. sc. Dejana Bouillet, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb.

Uvod¹

Suvremeno društvo karakteriziraju učestale društvene migracije što rezultira velikom kulturalnom raznolikošću. Broj međunarodnih migranata 2019. godine dosegno je 272 milijuna, a među njima je 33 milijuna djece.² Migrantom se smatra osoba koja je napustila svoje uobičajeno prebivalište, privremeno ili trajno, unutar ili izvan granica neke države.³ Razlozi migracija mogu biti društveni, politički, okolišni i/ili ekonomski. Pojam djeca migrantskog porijekla odnosi se na djecu koja su rođena izvan države u kojoj borave, djecu čiji su jedan ili oba roditelja migrirali prije njihova rođenja i djecu koja se vraćaju u zemlju svog porijekla.⁴ Migranti su u pravilu pripadnici manjinskih i marginaliziranih kulturalnih skupina. Razlikuju se po porijeklu, nacionalnoj pripadnosti, obiteljskoj kulturi i osobnoj različitosti.⁵ Sve su češće i obitelji partnera različitog ili istog kulturalnog porijekla u drugoj kulturi, što može rezultirati dvojezičnim odgojem njihove djece.⁶ Primjerice, udio dvojezične djece u belgijskim dvojezičnim obiteljima iznosi 75 %.⁷

Iako je pravo na očuvanje osobnog i etničkog identiteta zajamčeno međunarodnim⁸ i nacionalnim⁹ propisima i dokumentima, brojna istraživanja upućuju na poteškoće manjinskih kulturalno različitih zajednica. To je, između ostalog, prepoznatljivo i u institucionalnom odgoju i obrazovanju. Djeca iz kulturalno različitih zajednica imaju poteškoće potpunog sudjelovanja u odgojno-obrazovnom procesu, probleme u prilagodbi kulturalnom kontekstu,¹⁰ češće su izložena vršnjačkom nasilju¹¹ i imaju probleme mentalnog zdravlja.¹² Istraživanja

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2019-04-2011.

² Usp. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *International Migrant Stock 2019*, <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (01.12.2020).

³ Usp. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION, *Glossary on migration*, Geneva, International Organization for Migration, 2019, 137.

⁴ Usp. European Commission/EACEA/EURYDICE, *Integrating Students from Migrant Backgrounds into School in Europe. National Policies and Measures-Eurydice Report*, Luxembourg Publications Office of the European Union, 2019, 29.

⁵ Usp. Dimitira GROUTSIS, Jane O'LEARY, *Cultural Diversity Definition*, Sydney, Diversity Council Australia, 2000, <https://www.dca.org.au/topics/culture-faith/how-dca-defines-cultural-diversity?> (01.12.2020).

⁶ Usp. Tamara BAŽDARIĆ, Obitelj pred izazovima dvojezičnosti. Zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj, *Acta Iadertina*, 12 (2015) 1, 1-15, 1-2.

⁷ Usp. Annick DE HOUWER, Parental language input patterns and children's bilingual use, *Applied Psycholinguistics*, 28 (2007) 3, 411-424, 421.

⁸ Primjerice, *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Europe* iz 1998. godine, *Minimalni standardi za manjine u Europskoj uniji* iz 2018.

⁹ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina i drugi hrvatski propisi.

¹⁰ Kate HOOPER i dr., *Young Children of Refugees in the United States. Integration Successes and Challenges*, Washington, Migration Policy Institute, 2016.

¹¹ Kunjie CUI, Siu-Ming TO, Migrant status, social support, and bullying perpetration of children in mainland China, *Children and Youth Services Review*, 107 (2019) 104534.

¹² Gonneke W.J.M. STEVENS, Wilma A.M. VOLLEBERGH, Mental health in migrant children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (2008) 3, 276-294.

pokazuju da djeca iz manjinskih i/ili marginaliziranih grupa, u odnosu na djecu iz dominantne kulture, češće manifestiraju psihosocijalne probleme, rjeđe sudjeluju u interakcijama s vršnjacima iz dominantne kulture i suočena su s drugim činiteljima rizika socijalne isključenosti.¹³ Opravdano je zato već na ovoj razini odgoja i obrazovanja poticati uvažavanje i razumijevanje vlastitog kulturalnog identiteta i identiteta drugih kultura, uz isticanje jedinstvenosti i vrijednosti svake kulturalne zajednice. To može prevenirati poteškoće i pridonijeti razvoju samopouzdanja i socijalnih vještina djece.¹⁴ U kontekstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (RPOO) neke je kulturalne razlike (npr. kultura prehrane) lako uvažiti, dok je druge znatno teže (npr. patrijarhalna kultura, stav o fizičkom kažnjavanju djece).¹⁵ Meta-analize pedagoških praksi u sustavima RPOO multikulturalnih društava pokazuju da mnogi odgojitelji teorijski zagovaraju multikulturalizam, ali njihova je praksa ipak dominantno jedno-kulturalna.¹⁶

Poput drugih suvremenih društava, i Hrvatska je multinacionalna država u kojoj kontinuirane migracije stanovništva generiraju multietničku strukturu stanovništva.¹⁷ To se odražava i na kulturalnu raznolikost djece rane i predškolske dobi. Ipak, u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi multikulturalnom RPOO posvećeno je vrlo malo pozornosti. Stoga je cilj ovog rada prikazati i obrazložiti sastavnice znanstveno utemeljenog koncepta multikulturalnog odgoja i obrazovanja u sustavu RPOO.

1. Terminološka određenja pojmova

U političkom kontekstu multikulturalnost teži očuvanju raznolikosti kultura i njihovoj jednakopravnoj egzistenciji unutar pojedinog društva.¹⁸ Zastupa se stav da liberalni razvoj društva prihvaća kulturnu raznolikost i jamči prava

¹³ Cathelijne L. MIELOO i dr., Hein RAAT, Wilma JANSEN, Validation of the SDQ in a multi-ethnic population of young children, *European Journal of Public Health*, 24 (2013) 1, 26-32, 26; Janna FORTUIN i dr., Ethnic preferences in friendships and casual contacts between majority and minority children in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 41 (2014) 57-65, 58.

¹⁴ Lanny WIJAYANINGSIH School management of multiculturalism in early childhood education to develop the student's social skills, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 58 (2016) 269-279, 270.

¹⁵ Olav HOVDELIEN, The limitations of multiculturalism in Norwegian early childhood education, *International Journal of Inclusive Education*, 18 (2014) 11, 1107-1119.

¹⁶ Karen GUO, Mono-cultural approach in multicultural education: mapping the contours of multicultural early childhood education in New Zealand, *Asia-Pacific Journal of Research in early childhood education*, 8 (2014) 1, 19-35, 23.

¹⁷ Dragutin BABIĆ, Filip ŠKILJAN, Obrazovanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Usporedba socijalističkog poretka i višestranačke demokracije, *Historijski zbornik*, 72 (2019) 2, 373-403, 373.

¹⁸ Usp. Anne-Marie MOONEY COTTER, *Culture clash. An international legal perspective on ethnic discrimination*, Ashgate Publishing, 2011, 13.

manjina.¹⁹ Iako pojedina društva mogu funkcionirati u kulturološkoj samodostatnosti, podržava se otvorenost društva uz uvažavanje različitosti.²⁰ U takvim društvima zagovara se i multikulturalno obrazovanje. Neki autori multikulturalno obrazovanje definiraju kao svojstvo odgojno-obrazovnih ustanova u kojima djeca različitih rasnih, etničkih, jezičnih i kulturnih skupina te djeca različitih sposobnosti imaju jednake mogućnosti postizanja akademskih postignuća.²¹ Drugi ga poistovjećuju s mirnom koegzistencijom dviju ili više kultura kojoj je cilj razumijevanje i uvažavanje kulturalnih različitosti.²² Međunarodna organizacija za migracije multikulturalizam definira kao model integracijskih politika koje podržavaju očuvanje i izražavanje te veličanje kulturalne raznolikosti, kako bi migranti mogli postati jednakopravni članovi nekog društva, uz zadržavanje vlastitog kulturalnog identiteta.²³ Multikulturalno obrazovanje može se tumačiti i kao spoj obrazovanja za prepoznavanje, prihvaćanje i poštivanje različitosti te poticanje razvoja osjećaja odgovornosti djelovanja prema demokratskim idealima. S druge strane, interkulturalno obrazovanje se najčešće određuje kao obrazovanje usmjereno interakcijama među različitim kulturama koje utječe na većinsku i manjinsku kulturalnu zajednicu.²⁴ Riječ je o procesu »stvaranja zajedničkih vrijednosti i međusobnog obogaćivanja temeljenoga na prihvaćenom odnosu prema multikulturalnom društvu i stavu prema temeljnim vrijednostima interkulturalizma«. ²⁵ Premda mnogi autori interkulturalno i multikulturalno obrazovanje smatraju sinonimima,²⁶ u europskom se kontekstu preferira pojam interkulturalno obrazovanje.²⁷ Ovaj se rad odnosi na multikulturalni RPOO jer se on smatra pretpostavkom kasnijeg interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

Multikulturalnost kao odgojno-obrazovna vrijednost trebala bi obuhvatiti poznavanje, razumijevanje i uvažavanje različitih kultura koje jednakopravno egzistiraju u društvu, prihvaćanje kulturalne raznolikosti kao socijalnog bogatstva i odmak od zahtjeva prilagodbe manjina dominantnoj kulturi. Odgoj i obrazovanje temeljeno na takvim vrijednostima pretpostavlja izgrađivanje

¹⁹ Usp. Will KYMLICKA, *Liberalizam, zajednica i kultura*, Zagreb, Deltakont, 2003, 162.

²⁰ Usp. Bhikhu PAREKH, *Nova politika identiteta*, Zagreb, Politička kultura, 2008, 72.

²¹ Usp. Osman ÖZTURGUT, Understanding Multicultural Education, *Current Issues in Education*, 14 (2011) 2, 1-10.

²² Usp. Carl A. GRANT, Agostino PORTERA, *Intercultural and Multicultural Education. Enhancing Global Interconnectedness*, New York, Routledge, 2011, 19.

²³ Usp. International Organization for Migration, *Glossary on migration...*, 161.

²⁴ Usp. Rosalind LATINER RABY, Norma TARROW, *Dimensions of the Community College. International, intercultural, and multicultural perspectives*, New York, Routledge, 2014, 23.

²⁵ Vesna BEDEKOVIĆ, Marija ŠIMIĆ, Razvijanje interkulturalne kompetencije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, *Magistra Iadertina*, 12 (2017) 1, 75-90, 77.

²⁶ Usp. Marija BARTULOVIĆ, Barbara KUŠEVIĆ, *Što je interkulturalno obrazovanje? Priručnik za nastavnike i druge znatiželjnike*, Zagreb, Centar za mirovne studije, 2014, 8.

²⁷ Daniel FAAS, Christina HAJISOTERIOU, Panayiotis ANGELIDE, Intercultural education in Europe: policies, practices and trends, *British Educational Research Journal*, 46 (2013) 4, 300-318.

povjerenja utemeljenog na uvažavanju i nepovredljivosti univerzalnih ljudskih prava i sloboda pojedinca.

Obrazovanje za multikulturalno društvo polazi od ideje da pojedinci trebaju imati jednaku mogućnost učenja u odgojno-obrazovnim ustanovama i jednake obrazovne mogućnosti, neovisno o manjinskoj grupi kojoj sudionici pripadaju.²⁸ Ovakav pristup razlikuje se od definicije multikulturalnog obrazovanja kao obrazovanja kojim se stječu kompetencije za prihvaćanje i poštivanje različitosti bez potrebe da ih se mijenja.²⁹ Multikulturalno obrazovanje podrazumijeva proces razvoja pojedinca i društva, od etnocentrizma, preko svijesti o kulturnim razlikama, njihova razumijevanja, prihvaćanja i uvažavanja, do afirmacije kulturnog pluralizama. Ovakav proces doprinosi prevenciji razvoja predrasuda i stereotipa te diskriminacije drugih, a vodi promicanju i poštivanju kulturnih različitosti, prihvaćanju alternativnih životnih izbora te zalaganju za društvenu pravdu.

U praksi ustanova RPOO, koje se zalažu za vrijednosti multikulturalnosti, prepoznatljivi su različiti pristupi. Uvjetno ih je moguće razvrstati u tri temeljna obrasca:³⁰

1. Kurikuli usmjereni na razumijevanje kulture i obrazovanje o kulturnim razlikama. Usmjereni su na sadržaje o kulturnim razlikama, primjerice tradicijskim aspektima (etnički artefakti – nošnja, simboli, hrana), ritualima (obilježavanje blagdana) i povijesnim mitovima (legendarne vođe, sveci zaštitnici). Teži se promicanju multikulturalnih znanja kao prediktora razvoja afirmativnih stavova prema različitosti. Ovaj pristup multikulturalnog odgoja i obrazovanja najčešće je prepoznatljiv u praksi, iako se često svodi samo na proučavanje jedne ili više manjinskih skupina.
2. Individualno usmjereni kurikuli kao odgovor na specifične potrebe pojedinca, pripadnika drugih, najčešće manjinskih kultura. Nastoji se pojedincima različitog identiteta kulturološki, a posljedično najčešće i jezično, omogućiti prijelaz i integraciju u obrazovanje dominantne kulture. Iako je u načelu riječ o kompenzacijskim pristupima, teži se asimilaciji. Najčešće se prakticira u zapadnim useljeničkim zemljama. Djeci iz obitelji manjinskih kultura omogućavaju se dvojezični programi radi omogućavanja akademskih postignuća. U pravilu se zanemaruje razvoj multikulturalnih kompetencija, a kao vrijednost ističe otvorenost dominantne kulture za asimilaciju članova manjinskih kultura.

²⁸ Usp. James A. BANKS, Multicultural education. Characteristics and goals, u: James A. Banks, Cherry A. McGee Banks (ur.), *Multicultural education. Issues & perspectives*, Hoboken, Wiley, 2016, 2-23, 15.

²⁹ Usp. Agostino PORTERA, Intercultural and multicultural education. Epistemological and semantic aspects, u: Carl A. Grant, Agostino Portera (ur.), *Intercultural and multicultural education. Enhancing global interconnectedness*, 2011, 12-30, 14.

³⁰ Usp. James A. BANKS, *An introduction to multicultural education*, New York, Paerson, 2019, 59.

3. Kurikuli utemeljeni na socijalnoj pedagogiji usmjereni prema razvoju međusobnog razumijevanja i poštovanja svih dionika procesa. Primarni cilj nisu akademska postignuća ni znanja o multikulturalnosti nego vještine jednakopravnog uključivanja i izgrađivanje suradničke kulture. Promiče se kulturni pluralizam i jednakopravnost, vladavina prava i mirno rješavanje sukoba, aktivan pristup učenju i poučavanju. Zagovara se kritičko preispitivanje i argumentirani dijalog te smanjivanje kulturalne pristranosti. Ovaj pristup obuhvaća programe desegregacije i antirasizma, zalaže se za kulturalnu inkluzivnost (kao jednakopravno egzistiranje različitih kultura) te su oprečni zahtjevu asimilacije pripadnika manjinskih zajednica u dominantnu kulturu.

U ovom se radu multikulturalnom odgoju i obrazovanju pristupa prema modelu koji počiva na načelima socijalne pedagogije, a podrazumijeva primjenu kulturalno primjerene pedagogije koja uvažava porijeklo, jezik, tradiciju, kulturu i specifične stilove učenja djece.

2. *Kulturalno primjerena pedagogija u sustavu RPOO*

Djeca već u ranom djetinjstvu uče kulturalne obrasce, prihvaćaju društvene norme te usvajaju uobičajena ponašanja. Multikulturalne vrijednosti usvajaju se od najranije dobi, što upućuje na potrebu promišljanja strategija i metoda multikulturalnog RPOO kojem je u hrvatskoj literaturi posvećeno jako malo pažnje.

Razumijevanje šireg konteksta kulturnog, etičkog i jezičnog identiteta djece usmjerava na potrebu primjene kulturno primjerene pedagogije.³¹ Ona podrazumijeva uvažavanje manjinskih kultura i implementaciju kulturnih obrazaca manjinskih skupina u odgojno-obrazovni proces. Pedagoški pristupi i postupci prilagođavaju se autentičnoj obrazovnoj situaciji. Pristup se individualizira pa se od stručnjaka u RPOO očekuje kulturalna prilagodljivost.

Rezultati istraživanja u Finskoj pokazuju da se djeca migrantskog porijekla znatno rjeđe uključuju u participativne aktivnosti, igre igranja uloga i neformalne društvene igre, a češće sudjeluju u vođenim aktivnostima.³² Istodobno, odgojitelji se procjenjuju nedovoljno kompetentnima za odgoj i obrazovanje djece manjinskih jezičnih skupina.³³ Suradnja odgojitelja i roditelja ključan je

³¹ Usp. Gloria LADSON-BILLINGS, *Culturally relevant pedagogy 2.0. Aka the remix*, *Harvard Educational Review*, 84 (2014) 1, 74-84, 75-77.

³² Usp. Outi ARVOLA i dr., *Culturally and linguistically diverse children's participation and social roles in the Finnish Early Childhood Education – is play the common key?*, *Early Child Development and Care*, 2020, DOI:10.1080/03004430.2020.1716744.

³³ Usp. Zeynep TEMİZ, *Challenges and coping strategies for preschool teachers with children who cannot speak a majority language*, *International Journal of Early Years Education*, 2020, DOI: 10.1080/09669760.2020.1777845.

preduvjet inkluziji djece različitog kulturalnog porijekla.³⁴ Pojedina istraživanja³⁵ pokazuju da roditelji djece migrantskog podrijetla nemaju dostatno povjerenje ni u odgojitelje ni ustanove zbog kulturalnih razlika (primjerice, prehrane i odgojnih pristupa). Pedagoški takt odgojitelja, njihovo poštivanje i znanje o različitim kulturama mogu rezultirati povjerenjem roditelja djece. Posljedično, pristup u kojem se potiče interes za različitost prestaje biti povod za socijalnu isključenost i dovodi do inkluzivnog odgoja i obrazovanja.

Kulturalno primjerena pedagogija od odgojitelja očekuje da jezik, stil i strukturu odgojno-obrazovnog procesa prilagode kulturi djece. Sadržaji poučavanja i učenja ne trebaju biti istovjetni svima, nego prilagođeni autentičnom kulturalnom iskustvu pojedinca.³⁶ Kulturalno individualiziran pristup afirmativno korelira s kognitivnim i socijalnim razvojem djeteta.³⁷ Posljedično, raste rezilijentnost i agentnost djece, što omogućava njihovo proaktivno sudjelovanje u društvenom životu i pristup institucijama sustava.³⁸

U literaturi se kulturno primjerena pedagogija prepoznaje kao prediktor razvoja multikulturalnih kompetencija djece.³⁹ Međutim, prisutne su i dvojbe mogu li odgojno-obrazovne institucije biti alati rješavanja društvenih problema nejednakosti i nerazumijevanja koje se (najčešće preko obitelji) prelijevaju na djecu. Moguće da obitelj, u težnji očuvanja autentičnog identiteta i kulturalne pripadnosti, ne potiče razvoj multikulturalnih vrijednosti svoje djece. Odgovornost za prihvaćanje i razvoj multikulturalnih vrijednosti tada se prenosi na odgojno-obrazovne ustanove.⁴⁰

Istraživanja pokazuju da je moguće da djeca već u dobi od 3 godine imaju isključujuće i neprihvaćajuće stavove prema identitetu drugih, dok 15 % 6-go-

³⁴ Usp. Joseph TOBIN, Addressing the needs of children of immigrants and refugee families in contemporary ECEC settings. Findings and implications from the Children Crossing Borders study, *European Early Childhood Education Research Journal*, 28 (2020) 1, 10-20, DOI: 10.1080/1350293X.2020.1707359.

³⁵ Usp. Alicja Renata SADOWNIK, Insight from research. »Translating« the kindergarten to international parents, u: L. Hryniewicz, P. Luff (ur.), *Partnership with early childhood settings. Insights from five European countries*, London, Routledge, 2021, 92-101, 96-97.

³⁶ Usp. Kathryn H. AU, Social constructivism and the school literacy learning of students of diverse backgrounds, *Journal of literacy research*, 30 (1998) 2, 297-319, 312-314.

³⁷ Usp. Ladson-Billings, *Culturally relevant...*, 81.

³⁸ Usp. Katarina BOGATIĆ, Djeca kao aktivni akteri suradničkih odnosa obitelji i ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, u: A. Višnjić Jevtić, I. Visković (ur.), *Izazovi suradnje. Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima*, Zagreb, Alfa, 2018, 67-76, 71.

³⁹ Usp. Maurice CRUL, Frans LELIE, The 'integration' of people of Dutch descent in superdiverse neighbourhoods, u: P. Scholten, M. Crul, P. van de Laar (ur.), *Coming to terms with super diversity*, Cham, Springer, 2019, 191-207.

⁴⁰ Usp. Jagdish GUNDARA, Intercultural and international understandings. Non-centric knowledge and curriculum in Asia, u: Y.-K. Cha i dr. (ur.), *Multicultural education in global perspectives. Policy and institutionalization*, Singapore, Springer, 2017, 61-72, 71.

dišnjaka pokazuje isključujuće stavove prema drugima.⁴¹ Djeca su usmjerena na osobnu percepciju i doživljajno učenje, a na predrasude i analiziranje kulturalnih razlika mogu ih upućivati odrasli. U ustanovu RPOO dolaze iz kulturalno različitih obitelji, a sa sobom donose obrasce obiteljske kulture koja nije nužno etnički ili jezično jedinstvena. Interakcijom svih dionika odgojno-obrazovnog procesa oblikuje se kultura ustanove RPOO. To nije univerzalna kultura nego specifičan koncept u autentičnim uvjetima. Opravdano je zato razmatrati multikulturalnost kao polazište, a multikulturalne kompetencije kao željeni ishod tog procesa.

Kultura zajednice u kojoj pojedinac odrasta determinira njegov identitet. To se tumači procesom u kojem pojedinac prihvaća kulturu zajednice. Proces prihvaćanja i aktivnog sudjelovanja u oblikovanju institucionalne kulture moguće je tumačiti važnošću povezanosti i osjećaja pripadnosti.⁴² Istraživanja obrazovnih postignuća pojedinca ukazuju na važnost osjećaja fizičke i emocionalne sigurnosti, uvažavanje različitosti i socijalne podrške, što istodobno otvara problem umanjivanja značenja osobne kulture pojedinca (primjerice, etničke ili religijske pripadnosti).⁴³ Kultura odgojno-obrazovne ustanove trebala bi biti interaktivan odnos urastanja pojedinca u zajednicu te prihvaćanja vrijednosti pojedinca i njegova osobnog identiteta u zajednici.⁴⁴ Razumijevanje, prihvaćanje i aktivno sudjelovanje u kulturi zajednice u kojoj pojedinac živi podrazumijeva izgrađivanje osobnog i grupnog identiteta kao prepoznatljive vlastitosti. Opravdano je pretpostaviti da se identitet razvija već od druge godine života kada djeca počinju upotrebljavati osobne zamjenice *ja* i *moje* radeći tako distinkciju od drugih. Iako su pojedine dimenzije identiteta, primjerice rasa, nacija i rod, u osnovi društveni konstrukt, osobni identitet je, moguće najviše, cjeloživotni proces samopoimanja. Područja identiteta mogu se mijenjati pa je ponekad teško razgraničiti aspekte nečijeg identiteta (primjerice, obiteljskog i obrazovnog identiteta). Različitost obiteljske kulture i kulture dječjeg vrtića može otežati izgrađivanje identiteta djeteta. Izgrađivanje identiteta temelji se na vrijednostima, a oblikuje cirkularnošću socijalnih interakcija.⁴⁵ Interakcije

⁴¹ Usp. Paul CONNOLLY, Alan SMITH, Berni KELLY, *Too young to notice? The cultural and political awareness of 3-6 year olds in Northern Ireland*, Belfast, Community Relations Council, 2002.

⁴² Usp. Sidsel BOLDERMO, *Fleeting moments. Young children's negotiations of belonging and togetherness*, *International Journal of Early Years Education*, 2020, DOI: 10.1080/09669760.2020.1765089.

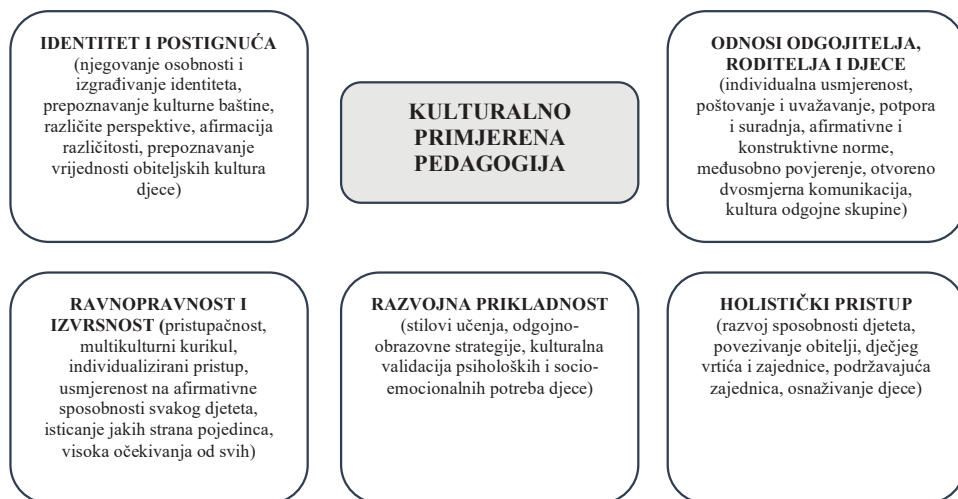
⁴³ Usp. Lauren N. GASE i dr., *Relationships among student, staff, and administrative measures of school climate and student health and academic outcomes*, *Journal of School Health*, 87 (2017) 5, 319-328, 322.

⁴⁴ Vedrana SPAJIĆ-VRKAŠ, *The evolution of a dialogue-centred intercultural education – the tool for social inclusion*, *Papers on Equity and Quality in Education*, sv. II, Beijing, Beijing Normal University, 513-528, 519-522.

⁴⁵ Usp. Sonia ROCCAS, Lilach SAGIV, *Personal values and behavior. Taking the cultural context into account*, *Social and Personality Psychology Compass*, 4 (2010) 1, 30-41, 37-38.

se trebaju temeljiti na međusobnom povjerenju i uvažavanju.⁴⁶ Socijalne interakcije mogu uzrokovati modificiranje ponašanja⁴⁷ i redefiniranje vrijednosnih orijentacija.⁴⁸ Zahtjev za usklađivanje temeljnih odgojnih vrijednosti može olakšati proces izgrađivanja osobnog identiteta djece.

Iz navedenih razloga kulturalno primjerena pedagogija u sustavu RPOO obuhvaća postavke koje su prikazane na slici 1.

Slika 1. Postavke kulturalno primjerene pedagogije u sustavu RPOO⁴⁹

3. Primjena kulturalno primjerene pedagogije u RPOO

Odgojno-obrazovni proces u ustanovama RPOO determiniran je kurikulumom. Primjer kurikula koji proizlazi iz pristupa multikulturalnosti na temelju socijalne pedagogije je norveški kurikulum za RPOO. Vrijednosti koje promovira su demokracija, različitost, međusobno poštovanje, jednakopravnost i ravnopravnost, što upućuje na prihvaćanje, promoviranje i osnaživanje različitosti kao sastavnog dijela kulture norveškog društva. Istanje ravnopravnosti neo-

⁴⁶ Usp. Pat SAMMONS i dr., *Effective Pre-school and Primary Education 3-11 (EPPE 3-11). Summary Report. Variations in Teacher and Pupil Behaviours in Year 5 Classes. Research Report No. 817*, 2006, Nottingham, DfES Publications.

⁴⁷ Sharon ARIELI, Adam M. GRANT, Lilach SAGIV, Convincing yourself to care about others: an intervention for enhancing benevolence values, *Journal of Personality*, 82 (2014) 1, 15-24, 22-23.

⁴⁸ Usp. Anat BARDI, Robin GOODWIN, The dual route to value change. Individual processes and cultural moderators, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42 (2011) 2, 271-287, 279-280.

⁴⁹ Modificirano prema Shelly BROWN-JEFFY, Jewell E. COOPER, Toward a conceptual framework of culturally relevant pedagogy. An overview of the conceptual and theoretical literature, *Teacher Education Quarterly*, 38 (2011) 1, 65-84, 72.

visno o »spolu, funkcionalnim sposobnostima, seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, etničkoj pripadnosti, kulturi, socijalnom statusu, jeziku, religiji i pogledu na svijet«⁵⁰ omogućuje jednake mogućnosti sudjelovanja sve djece u RPOO. Odgovornost za provedbu ovakvog kurikula počiva na odgojiteljima i njihovim sposobnostima da afirmiraju profesionalna uvjerenja o poštivanju ljudskog dostojanstva i slobode misli, suosjećanja, opraštanja i ravnopravnosti.

Primjer kulturno relevantnog kurikula je i novozelandski kurikulum RPOO, *Te Whariki*. Riječ je o kurikulu koji jednakopravno podržava manjinsku domorodačku i većinsku kulturu. Njegov je temeljni cilj inkluzija djece, neovisno o njihovu spolu, etničkoj pripadnosti, različitim sposobnostima i potrebama u učenju, obiteljskoj strukturi i vrijednostima.⁵¹ Uloga odgoja i obrazovanja jest uklanjanje prepreka (fizičkih, socijalnih i/ili konceptualnih) koje mogu biti posljedica različitog kulturnog podrijetla djece. Načela kurikula su multikulturalna, iako se taj pojam posebno ne izdvaja. *Te Whariki* polazi od teorije da je uspjeh djeteta u obrazovanju povezan s učenjem koje se temelji na razumijevanju i poštivanju djetetova kulturnog podrijetla, a uloga odgojitelja je podržavanje kulturnih identiteta sve djece.

U Hrvatskoj su ciljevi, vrijednosti i načela RPOO definirani Nacionalnim kurikulumom RPOO.⁵² Dokument definira vrijednosti humanizma, tolerancije i identiteta, koje je moguće analizirati s aspekta multikulturnog obrazovanja.⁵³ Promišljanje da »vrtić treba omogućiti afirmaciju ideje ostvarivanja prava djece na jednake šanse, tj. ostvarivanje jednakih prava za sve«⁵⁴ odgovara teoriji o obrazovnoj jednakosti neovisno o pripadnosti određenim društvenim grupama.⁵⁵ Prema kurikulu, odgojno-obrazovni pristup u RPOO se temelji na

»suosjećanju, prihvaćanju i međusobnom pružanju potpore, kao i osposobljavanju djeteta za razumijevanja svojih prava, obveza i odgovornosti te prava, obveza i odgovornosti drugih... Zato je u vrtiću potrebno napustiti unificirane, jedinstvene standarde za svu djecu u korist poštovanja i prihvaćanja različitosti djece.«⁵⁶

Premda se ovakav pristup može smatrati poticajnim za razvoj multikulturnog pristupa RPOO, potrebno je naglasiti da sam kurikulum ne daje čak ni okvirne smjernice kako pristupiti djeci drugačijeg kulturalnog porijekla već se od odgojitelja očekuje da multikulturalnost uvedu u sve segmente RPOO.

⁵⁰ Norwegian directorate for education and training, *Framework plan for kindergarten*, 2017, 10.

⁵¹ Usp. Ministry of Education, *Te Whariki. Early childhood curriculum*, New Zealand, 2017, 12.

⁵² Usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj*, 2015, 20.

⁵³ Usp. Donna M. GOLLNICK, Philip CHIN, *Multicultural education in pluralistic society*, 1990.

⁵⁴ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, *Nacionalni kurikulum...*, 20.

⁵⁵ Usp. Banks, *Multicultural Education...*, 5

⁵⁶ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, *Nacionalni kurikulum...*, 20.

Multikulturni RPOO pretpostavlja:

- integraciju kurikularnih sadržaja tako da se afirmativno koriste primjeri, podaci i informacije iz različitih kultura
- konstrukciju znanja koja obuhvaća tri razine (učenje o simbolima različitih kultura; uključivanje različitih kulturalnih perspektiva, koncepata i tema u kurikulum; socijalnu akciju usmjerenu prevladavanju diskriminacijskih praksi, uz sudjelovanje djece)
- prevenciju razvoja predrasuda i kulturalnih stereotipa (odgovor odgojitelja na iskazivanje stereotipija i predrasuda djece, model ponašanja i govora odgojitelja, prepoznavanje strahova djece, objašnjenje pogrešnih ideja o obilježjima pojedinih kultura, omogućavanje susreta različitih kultura i dr.)
- pedagogiju temeljenu na ravnopravnosti (razumijevanje stilova učenja, jezika i sposobnosti djece, uz poticanje razvoja sve djece, neovisno o njihovim specifičnostima)
- inkluzivnu kulturu ustanove RPOO (usuglašavanje, afirmacija i vrednovanje inkluzivnih multikulturnih vrijednosti u svim segmentima ustanove).⁵⁷

Riječ je o praksi kojoj je multikulturnost polazište, sadržaj i cilj pa ovaj aspekt RPOO nije moguće odvojiti od ukupnih profesionalnih kompetencija odgojitelja, ali i kulture svake ustanove RPOO. Ipak, čini se je da u Hrvatskoj, kao i u drugim suvremenim multikulturnim društvima, potrebno pojačati obrazovanje odgojitelja za multikulturni RPOO, jer, kako je u ovom radu već naglašeno, istraživanja ukazuju na manjak podrške i obrazovanja za realizaciju multikulturne prakse. Djeca drugačijih i manjinskih kultura još uvijek su suočena s brojnim društveno konstruiranim preprekama i osobnim paradigmama dionika procesa.

Zaključak

Ovaj rad daje pregled znanstveno utemeljenog koncepta multikulturnog odgoja i obrazovanja u sustavu RPOO. Koncept podrazumijeva jednakopravni suživot različitih kultura, a utemeljen je na kulturno primjerenom pedagogiji i kurikulumima koji promiču inkluzivne vrijednosti. Takvi kurikuli reprezentiraju, cijene i uvažavaju kulture iz kojih djeca dolaze, imajući u vidu specifičnosti različitih obiteljskih kultura i identiteta djece.

⁵⁷ Usp. Quinita OGLETREE, Patricia J. LARKE, Implementing Multicultural Practices in Early Childhood Education, *National Forum of Multicultural Issues Journal*, 7 (2010) 1, 1-9, 3-6.

Analizom znanstvenih istraživanja i relevantne literature, izdvojene su i pojašnjene postavke kulturalno primjerene pedagogije u sustavu RPOO. Ona kulturalnu raznolikost tumači kao multidimenzionalni koncept koji obuhvaća subjektivne i objektivne aspekte kulturalnog porijekla djece, a proizlazi iz kulturalnog identiteta osoba koje participiraju u RPOO. Svrha multikulturalnog RPOO je stvaranje pretpostavki za razvoj interkulturalnih kompetencija djece koje se u ranoj i predškolskoj dobi ponajviše odnose na razumijevanje vlastitog identiteta i njegove višestrukosti, prepoznavanje neprihvatljivosti stereotipija i predrasuda prema pripadnicima različitih društvenih skupina i razvoj osobnih uvjerenja kojima se promovira uključivo i pravedno društvo.

Implementacija multikulturalnog kurikula RPOO podrazumijeva visoku internalizaciju inkluzivnih uvjerenja i multikulturalnih kompetencija odgojitelja i drugih djelatnika u sustavu RPOO, što je nedjeljivo od (ne)inkluzivne kulture same ustanove. Međutim, ovi aspekti i vrijednosti RPOO su u hrvatskom kontekstu vrlo slabo istraženi. Projekt Hrvatske zaklade za znanost »Modeli odgovora na odgojno-obrazovne potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti u ustanovama RPOO« nastoji popuniti ovu prazninu, usmjeravajući se na etiološke, fenomenološke i intervencijske aspekte rizika socijalne isključenosti radi analize i unaprjeđivanja kapaciteta i resursa ustanova RPOO za afirmaciju kulturalno primjerene pedagogije.

Detaljno obrazloženje kulturalno primjerene pedagogije nadilazi okvire ovog rada. Ostaje otvoreno pitanje osiguravanja preduvjeta koji bi osigurali da sustav RPOO bude spremniji odgovoriti na zahtjeve suvremenih multikulturalnih društava. Pozivamo zato na promišljanje o potrebi jasnijeg pozicioniranja sustava RPOO u zagovaranju temeljnih vrijednosti hrvatskog društva, među kojima su sloboda, nacionalna ravnopravnost i socijalna pravda, a koje se najbolje mogu i trebaju komunicirati u odgojno-obrazovnom sustavu.

Adrijana Višnjić-Jevtić* – Ivana Visković** – Dejana Bouillet***

The Concept of Multiculturalism in the System of Early Childhood Education

*Summary*⁵⁸

The cultural diversity of modern societies is reflected in the diversity of children identities, so the multiculturalism of curriculum becomes an important feature of educational institutions. It is questionable how the stakeholders in the institutional ECE settings understand the concept of multiculturalism, and multicultural education. This paper provides an overview of the scientifically based concept of multicultural education in ECE settings, which implies egalitarian coexistence of different cultures, based on culturally appropriate pedagogy and curricula that promote inclusive values. Consequently, the settings of culturally appropriate pedagogy in ECE settings have been singled out and clarified. Cultural diversity is interpreted as a multidimensional concept that includes subjective and objective aspects of children's cultural background, and that stems from the cultural identity of individuals participating in ECE settings. The purpose of multicultural ECE settings is to create preconditions for the development of intercultural competencies of children. The implementation of a multicultural curriculum in ECE settings implies a high internalization of inclusive beliefs and multicultural competencies of teachers and other participants. However, these aspects and values within ECE in the Croatian context have been insufficiently researched. The Croatian Science Foundation project »Models of Response to Educational Needs of Children at Risk of Social Exclusion in ECEC Institutions«, seeks to fill this gap by focusing on the etiological, phenomenological, and interventional aspects of social exclusion risk, to analyse and improve capacity and resources of ECE institutions, and the affirmation of culturally relevant pedagogy. A detailed explanation of culturally relevant pedagogy goes beyond the scope of this paper. Questions about the adequacy and readiness of ECE settings to respond to the demands of modern multicultural societies arise. Therefore, we call for reflection on a clearer positioning of ECE settings in advocating the fundamental values of Croatian society.

Key words: culturally relevant pedagogy, early and preschool education, multiculturalism.

(na engl. prev. Adrijana Višnjić-Jevtić)

* Adrijana Višnjić-Jevtić, PhD, Assist. Prof., University of Zagreb, Faculty of Teacher Education; Address: Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: adrijana.vjevtic@ufzg.hr.

** Ivana Visković, PhD, Assist. Prof., University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences; Address: Poljička cesta 35, HR-21000 Split; E-mail: iviskovic@ffst.hr.

*** Dejana Bouillet, PhD, Full Prof., University of Zagreb, Faculty of Teacher Education; Address: Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: dejana.bouillet@ufzg.hr.

⁵⁸ This paper was funded by Croatian Science Foundation through project IP-2019-04-2011.